

การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

A Development of Learning Activities for University Students Social Responsibility Enhancement

สุรัตน์ เพชรนิล *

Surat Petchnil

ศิริณา จิตต์จรัส **

Sirina Jitcharat

บทคัดย่อ

การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา และ 2) ออกแบบและพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา กลุ่มตัวอย่าง คือ 1) นักศึกษา และบุคคลที่เกี่ยวข้อง 408 คน และ 2) นักศึกษากลุ่มทดลอง 24 คน เครื่องมือ ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแผนการจัดกิจกรรม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา t-test และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพ ปัญหา และความต้องการ ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อวิเคราะห์เชิงเนื้อหาพบว่า แม้มหาวิทยาลัยจะมีนโยบาย แนวปฏิบัติและนักศึกษามีความสนใจแต่พฤติกรรมในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมยังมีไม่มากนัก ทำให้เกิดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในหลายมิติ เป้าหมายการพัฒนาคือการมีวินัยในตนเอง การเคารพกฎระเบียบของสังคมและวิธีการพัฒนาคือสร้างความตระหนักรู้ในตนเอง มีเนื้อหาการเรียนรู้และสร้างกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับปัญหาเพื่อการรับใช้สังคม และ 2) รูปแบบ และแผนกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ใช้หลักปรัชญาคิดเป็น แนวคิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการที่ประกอบด้วย การจัดการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน ใช้โครงงานเป็นฐาน การปฏิบัติการเพื่อรับใช้สังคมและการสะท้อนคิด ซึ่งมีแผนกิจกรรม 3 แบบ คือ กิจกรรมสัมพันธ์ การคิดและเสวนา กิจกรรมรับใช้สังคม จำนวน 45 ชั่วโมง ผลการทดลองพบว่าก่อนและหลังการจัดกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคม มีความแตกต่างทางสถิติอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05

คำสำคัญ : กิจกรรมการเรียนรู้ / ความรับผิดชอบต่อสังคม / นักศึกษาอุดมศึกษา

* นักศึกษาปริญญาศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาดนตรีและการพัฒนามนุษย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

** อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาการศึกษาดนตรีและการพัฒนามนุษย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Abstract

The purposes of this research were 1) To study the state, problems, goals, and methods of organizing learning activities to promote social responsibility of higher education students and 2) To design and develop learning activities for promote social responsibility of higher education students. The sample used were 1) 408 students and related persons 2) 24 experimental students. The tools used consisted of questionnaire, In-depth interview and activity plan. The data were analyzed by descriptive statistics, t-test and content analysis. The findings were concluded as follows: 1) The level of problems, goals, and methods of organizing learning activities to promote social responsibility of higher education students is at a high level. But the result revealed that although the university has policies and practices for attract students to participate in the activity, the behavioral expression of *responsibility* still quite low. These problems affecting society in many dimensions. For the goal revealed that higher education students develop self with discipline. Respect the rules of living in society. The development methods are self-awareness, Sourcing & Creating *Learning Content and Activities* that are linked to the problem of social service, *voluntary focusing* of attention, self-design, diversity and participation of all sectors, and 2) the design and development of activities are modeled and plans for learning activities to promote students' social responsibility. Using the philosophy of thought, Social Responsibility Concept, An Operational Learning Concept consisting of Problem-Based Learning Management, *Project*-*Based* Action Learning for social service and reflection. There are 3 types of activity plans: 1) Relationship activity 2) Thinking and discussion activities, and 3) social activities towards total time worked of 45 hours. The result of pre – post Experimental significance at .05

Keywords : Learning Activities / Social Responsibility / Students Higher Education

บทนำ

โลกมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สังคมโลกกลายเป็นสังคมความรู้ (Knowledge Society) หรือ สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ประเด็นทางการศึกษาที่มีการพูดถึงและให้ความสำคัญคือเรื่อง ความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนามนุษย์ในโลกศตวรรษที่ 21 ได้พูดถึงความรับผิดชอบต่อสังคมว่าเป็น ทักษะการเรียนรู้ที่มีความสำคัญในหมวดการใช้ชีวิตและการทำงาน (วิจารณ์ พานิช, 2555: 16-21) สำหรับ ประเทศไทยมีเป้าหมายการพัฒนาคนไทยให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมเช่นกันเห็นได้จากการประกาศใช้ แนวคิดไทยแลนด์ 4.0 (ประยุทธ์ จันทร์โอชา, 2560) เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility) หมายถึงการที่คนหรือชุมชน มีความรับผิดชอบต่อสังคม รับผิดชอบต่อส่วนรวม รับผิดชอบต่อส่วนรวมของสังคม รวมทั้งประโยชน์ของส่วนรวม มีสำนึกร่วมต่อ ประเด็นสาธารณะ ตลอดจนความโอปอ้อมเผื่อแผ่ มีความรู้สึกรัก และมีความรู้สึกหวงแหน

ความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นทักษะหนึ่งที่มีความสำคัญในการทำงานและการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยเฉพาะในสภาพสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว ส่งผลให้คนในสังคมต้องปรับตัวเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม วิธีการดำรงชีวิต ขนบธรรมเนียม เกิดการเปลี่ยนแปลง กลายเป็นสังคมที่มีการแข่งขันกันสูง คนในสังคมมุ่งหาผลประโยชน์เข้าตนเองและพวกพ้องเกิดการเอาเปรียบผู้อื่นไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลรอบข้างและสิ่งแวดล้อม เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม การทุจริตคอร์รัปชัน เป็นต้น สำหรับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษามีทั้งปัญหาสาเหตุติด การแต่งกายต่อแหลม การใช้ชีวิตร่วมกันฉันทามี-ภรรยา การทะเลาะวิวาทที่เกิดขึ้นในสถาบันหรือกับสถาบันอื่น (พระบำรุง ปญญาพล (โพธิ์ศรี): 2554) นอกจากนี้ มีรายงานผลการสำรวจของบัณฑิตที่ถูกให้ออกจากงาน เฉพาะในกรณีที่เกี่ยวข้องคุณสมบัติของตนเองพบว่า 17 เปอร์เซ็นต์ ถูกให้ออกจากงานเพราะขาดทักษะความรู้และประสบการณ์ และร้อยละ 83 ถูกให้ออกจากงานเพราะปัญหาเรื่องความประพฤติและบุคลิกภาพ และใน ส่วนความต้องการของผู้ประกอบการส่วนมากต้องการบัณฑิตที่มีคุณลักษณะขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน และมีความรับผิดชอบ (จริยนาท จิตต์บรรเทา, 2554: 3) ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการหย่อนด้าน คุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคม ขาดความรับผิดชอบต่อภาระทำของตนเอง ส่งผลกระทบทั้งคน และสิ่งแวดล้อมรอบตัว (อัจฉรา ไชยูปถัมภ์, 2550: 4-5)

สถาบันอุดมศึกษามีภาระหน้าที่อันสำคัญในการใช้กระบวนการทางการศึกษาปลูกฝังแนวความคิด ให้ความรู้ และสร้างความเข้าใจ ความเป็นไปของสังคมที่เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างคุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคมได้ถูกระบุอยู่ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 ที่ว่าด้วยเรื่องแนวทางการจัดการศึกษา ในมาตรา 23 โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา โดยเฉพาะเน้นความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก นอกจากนี้ในกรอบแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2551-2565) ได้กล่าวถึงทิศทางการพัฒนาเยาวชน นักศึกษาและบัณฑิตในอนาคตว่านอกจากความเชี่ยวชาญเฉพาะศาสตร์แล้ว ความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่นก็เป็นสิ่งสำคัญ (คณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2552: 33-34)

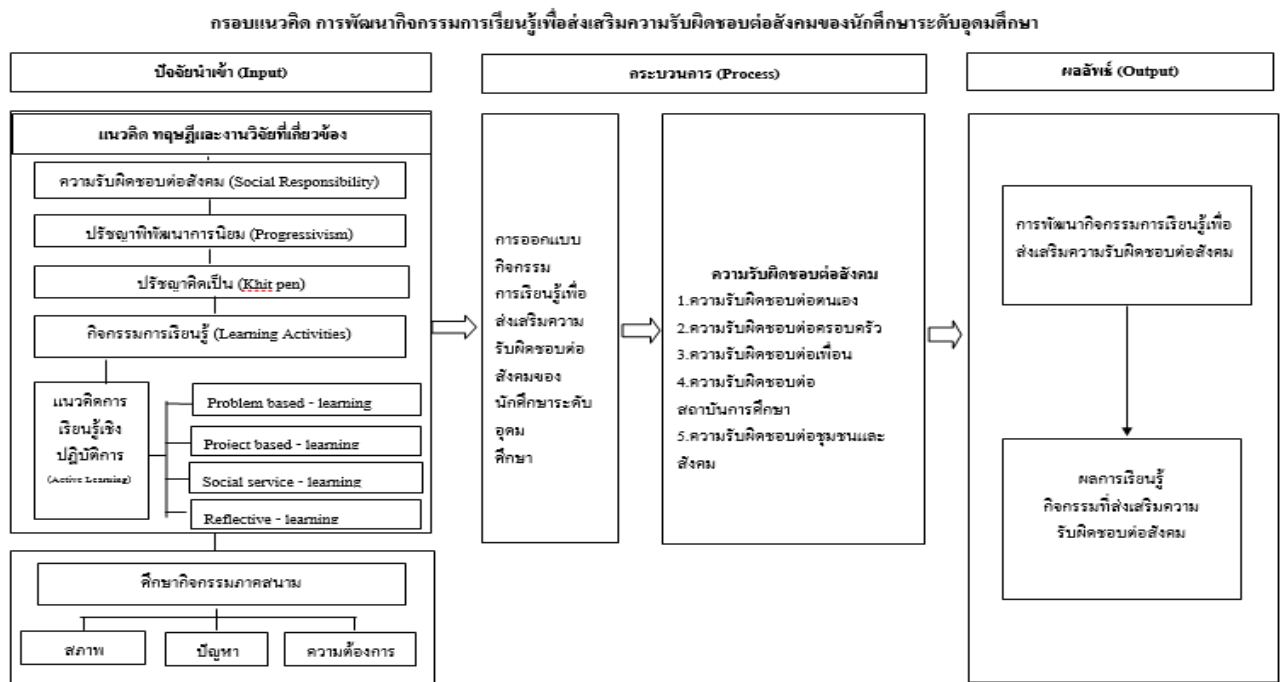
การยึดหลักความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและแผนอุดมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาได้นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม โดยได้จัดประชุมวิชาการ เรื่องการพัฒนา บัณฑิตอุดมคติไทยบนเส้นทางมหาวิทยาลัยกับความรับผิดชอบต่อสังคม University Social Responsibility, USR ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาบัณฑิตอุดมคติ สืบเนื่องมาตั้งแต่ พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน เพื่อพัฒนา นักศึกษาให้มีจิตสำนึกที่ดี มีวินัย มีคุณธรรม จริยธรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ผู้อื่น สังคม และ ประเทศชาติ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและนำประสบการณ์จากการศึกษามาใช้เป็นแนวทางในการบริหารงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบได้เป็นอย่างดี ที่ประชุมมีการนำเสนอ แนวคิดการสร้างบัณฑิตอุดมคตินิรันดร์ใหม่ที่เหมาะสมกับโลกในศตวรรษที่ 21 ว่า ทุกคนเติบโตมาได้โดยการ เป็นหนี้ของสังคมโดยส่วนใดส่วนหนึ่ง วิฤตปัญหาในสภาพสังคมปัจจุบันจึงเป็นปัญหาที่ทุกคนต้อง

ร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคม ความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นคือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ สถานศึกษาในฐานะผู้ผลิตบัณฑิต ต้องปลูกฝังจิตสำนึกให้ยังรากฝังลึก ก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในตนและถือเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนในสังคม ผู้เรียนในระดับอุดมศึกษาต้องมีความภูมิใจในตนเองและสถาบันรู้และตระหนักความเป็นไปของสังคม สำนึกในหน้าที่และบทบาทของตน ยึดมั่นในจรรยาบรรณวิชาชีพ มีสำนึกรักสิ่งแวดล้อมและการแบ่งปัน (คณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2556)

ผู้วิจัยได้ศึกษาปรัชญาแนวคิดในการพัฒนานิสิตนักศึกษาของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ปัญหาพฤติกรรม การปรับตัวในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเป็นวัยรุ่นเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ตอนต้นของนิสิตนักศึกษาที่ไม่สามารถปรับพฤติกรรมให้เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมได้ รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม โลกที่กำลังจะเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ทำให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนานิสิตนักศึกษาทางด้านทักษะความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีเหตุผล 2 ประการ 1) ปรัชญา แนวคิดในการพัฒนานักศึกษาได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม 2) สถาบันอุดมศึกษาต้องตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและมีส่วนร่วมช่วยกันในการแก้ปัญหา

กรอบแนวคิด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

2. เพื่อออกแบบและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยและพัฒนา (The Research & Development) โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Method Research) โดยแบ่งออกเป็น 4 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลเบื้องต้น (Research: R_1) ระยะที่ 2 การออกแบบและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ (Development: D_1) ระยะที่ 3 การทดลองและประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ (Research: R_2) ระยะที่ 4 การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนรู้ (Development: D_2)

2. กลุ่มตัวอย่าง

2.1 นักศึกษาชั้นปีที่ 1-4 จำนวน 382 คน และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา กิจกรรม บุคลากรที่จัดกิจกรรม ผู้บริหารที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรม ศิษย์เก่าและผู้ใช้บัณฑิต จำนวน 26 คน จากมหาวิทยาลัยรัฐบาล มหาวิทยาลัยในกำกับรัฐบาล และมหาวิทยาลัยเอกชน รวมทั้งสิ้น 408 คน โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling)

2.2 บุคคลที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยที่มีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศเกี่ยวกับการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ อาจารย์ที่ปรึกษา กิจกรรม บุคลากรที่จัดกิจกรรม ผู้บริหารที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรม ศิษย์เก่า และผู้ใช้บัณฑิต จำนวน 22 คน ได้แก่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศรีปทุม โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

2.3 กลุ่มทดลอง นักศึกษา ชั้นปีที่ 1 คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี วิทยาเขตราชบุรี จำนวน 24 คน เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. เครื่องมือ ประกอบด้วย 1) แบบสอบถาม (Questionnaire) จำนวน 73 ข้อเป็นแบบ Rating scales 5 ระดับ 2) แบบสัมภาษณ์ (Structure Interview) จำนวน 29 ข้อ โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพของเครื่องมือ จำนวน 5 ท่าน (IOC : Index of Item Objective Congruence) นำมาหาค่า IOC เท่ากับ 0.80 และทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง (Tryout) ที่แก่นักศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน 30 คน ได้ค่า $r = 0.955$ และ 3) แผนกิจกรรม ที่กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ มีลักษณะ 3 ส่วน ได้แก่ กิจกรรมสัมพันธ์ (Relation: R) กิจกรรมการคิดและเสวนา (Praxis: P) กิจกรรมรับใช้สังคม (Service :S) โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจคุณภาพของเครื่องมือ จำนวน 5 ท่าน ได้ค่า 0.96 หลังจากนั้นนำไปทดลองใช้กับนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ จำนวน 43 คน ปรับปรุงแผนกิจกรรมก่อนนำไปทดลองจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล 1) แบบสอบถาม ส่งทางไปรษณีย์และประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย โดยมีหนังสือแนบข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน 408 ชุด และได้คืนมาครบคิดเป็นร้อยละ 100 2) แบบสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ด้วยตนเอง โดยการติดต่อประสานงานเบื้องต้น เพื่อนัดวัน โดยมีหนังสืออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร และ 3) แผนกิจกรรม มีจำนวน 45 ชั่วโมง 15 ครั้ง มี 4 กิจกรรมหลักคือ การศึกษาปัญหา การจัดทำโครงการ การสะท้อนคิด และปฏิบัติการภาคสนามชุมชน โดยมีการสังเกต สะท้อนการเรียนรู้ นำเสนอผลงาน และจัดนิทรรศการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล 1) ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage: %) ค่ามัธยฐานเลขคณิต (Arithmetic Mean: $\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) และค่า t-test 2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

6. ขั้นตอนการวิจัย

ขั้นที่ 1 ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม ขั้นที่ 2 จัดทำแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ขั้นที่ 3 สรุปผลข้อมูล เพื่อออกแบบกิจกรรมและแผนการจัดการเรียนรู้ ขั้นที่ 4 จัดทำแบบวัดความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ขั้นที่ 5 ตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ขั้นที่ 6 ทดลองกิจกรรมการเรียนรู้ ขั้นที่ 7 ประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ ขั้นที่ 8 สรุปผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม

ผลการวิจัย

จำแนกเป็น 2 ตอน คือ 1) การศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา และ 2) การออกแบบและพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ขั้น ขั้นที่ 1 ผลการออกแบบกิจกรรม ขั้นที่ 2 ผลการทดลองกิจกรรม และขั้นที่ 3 ผลการพัฒนาและปรับปรุง กิจกรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา

1.1 ความหมาย คุณลักษณะ สภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา เป้าหมาย และวิธีการ ในการพัฒนา กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ในภาพรวม จำแนกตาม มหาวิทยาลัย รัฐบาล มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐบาล และมหาวิทยาลัยเอกชน โดยภาพรวม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = 4.12$; S.D.= 0.74) หากพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านความหมายความรับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.24$; S.D.= 0.70) เป็นลำดับแรก รองลงมา คือ ด้านวิธีการพัฒนาความ รับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ($\bar{X} = 4.23$; S.D. $\bar{X} = 0.71$) ส่วนด้านสภาพการณ์ในปัจจุบันเกี่ยวกับ ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = 3.92$; S.D.= 0.75)

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับของความรับผิดชอบต่อสังคมเกี่ยวกับ ความหมาย คุณลักษณะ
สภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา เป้าหมาย และวิธีการ จำแนกตาม มหาวิทยาลัยรัฐบาล มหาวิทยาลัย
ในกำกับของรัฐบาล และ มหาวิทยาลัยเอกชน

สภาพ ปัญหา ความต้องการ ความ รับผิดชอบต่อสังคม	มหาวิทยาลัยรัฐบาล (161)			มหาวิทยาลัยใน กำกับของรัฐบาล (107)			มหาวิทยาลัยเอกชน (114)			รวม		
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
ความหมายความ รับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา	4.19	0.71	มาก	4.32	0.70	มากที่สุด	4.20	0.68	มาก	4.24	0.70	มากที่สุด
คุณลักษณะความ รับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา	4.17	0.73	มาก	4.31	0.69	มากที่สุด	4.17	0.68	มาก	4.22	0.70	มากที่สุด
สภาพการณ์ในปัจจุบัน เกี่ยวกับความ รับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา	3.88	0.73	มาก	3.92	0.73	มาก	3.96	0.79	มาก	3.92	0.75	มาก
ปัญหาเกี่ยวกับความ รับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา	3.94	0.88	มาก	3.95	0.84	มาก	3.91	0.83	มาก	3.93	0.85	มาก
เป้าหมายการพัฒนา ความรับผิดชอบต่อ สังคมของนักศึกษา	4.22	0.72	มากที่สุด	4.30	0.67	มาก	4.12	0.74	มาก	4.21	0.71	มากที่สุด
วิธีการพัฒนาความ รับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา	4.24	0.71	มากที่สุด	4.29	0.67	มากที่สุด	4.15	0.74	มาก	4.23	0.71	มากที่สุด
รวมค่าเฉลี่ย	4.11	0.75	มาก	4.18	0.72	มาก	4.09	0.74	มาก	4.12	0.74	มาก

1.2 ความหมาย คุณลักษณะ สภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา เป้าหมาย และวิธีการ ในการพัฒนา
กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา จำแนกตาม นักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา
กิจกรรม บุคลากรที่จัดกิจกรรม ผู้บริหารที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรม ศิษย์เก่าและผู้ใช้บัณฑิต ใน
ภาพรวม อยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = 4.11$; S.D.=0.78) หากพิจารณาเป็นรายชื่อของคุณลักษณะ เป้าหมาย และ
วิธีการพัฒนา ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ทั้ง 3 ประเด็นอยู่ในระดับมาก นอกจากนี้หาก
พิจารณาตามกลุ่มเป้าหมายพบว่า กลุ่มนักศึกษา กลุ่มศิษย์เก่า กลุ่มผู้ใช้บัณฑิต อยู่ในระดับมาก เช่นเดียวกัน

ตารางที่ 2 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับของความรับผิดชอบต่อสังคมเกี่ยวกับ ความหมาย คุณลักษณะ

สภาพการณ์ปัจจุบัน ปัญหา เป้าหมาย และวิธีการ จำแนกตาม นักศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษา

กิจกรรม บุคลากรที่จัดกิจกรรม ผู้บริหารที่รับผิดชอบในการจัดกิจกรรม ศิษย์เก่าและผู้ใช้บัณฑิต

ความรับผิดชอบต่อสังคม	นักศึกษา			อาจารย์			บุคลากร			ผู้บริหาร			ศิษย์เก่า			ผู้ใช้บัณฑิต			รวม		
	n = 316			n = 21			n = 19			n = 8			n = 12			n = 5			n = 382		
	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	S.D.	ระดับ	ค่าเฉลี่ยรวม	S.D.	ระดับ
ความหมายความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	4.21	0.77	มาก	4.23	0.73	มากที่สุด	4.06	0.86	มาก	4.26	0.81	มากที่สุด	3.97	0.84	มาก	4.26	0.91	มากที่สุด	4.19	0.78	มาก
คุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	4.22	0.74	มากที่สุด	4.21	0.73	มากที่สุด	4.05	0.80	มาก	4.31	0.84	มากที่สุด	4.08	0.83	มาก	4.20	0.86	มาก	4.21	0.75	มาก
สภาพการณ์ในปัจจุบันเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	3.98	0.75	มาก	3.75	0.79	มาก	3.50	0.84	มาก	3.39	0.87	ปานกลาง	3.50	0.68	มาก	3.45	0.81	มาก	3.92	0.78	มาก
ปัญหาเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	3.92	0.87	มาก	3.63	0.82	มาก	3.91	0.94	มาก	3.77	0.97	มาก	3.57	0.92	มาก	4.20	0.76	มาก	3.90	0.88	มาก
เป้าหมายการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	4.22	0.72	มากที่สุด	3.98	0.78	มาก	4.29	0.78	มากที่สุด	4.22	0.87	มากที่สุด	3.96	0.90	มาก	4.13	0.70	มาก	4.21	0.74	มาก
วิธีการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	4.25	0.71	มากที่สุด	4.03	0.70	มาก	4.06	0.91	มาก	4.10	0.89	มาก	3.76	0.83	มาก	4.15	0.83	มาก	4.21	0.73	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	4.13	0.76	มาก	3.97	0.76	มาก	3.98	0.85	มาก	4.01	0.87	มาก	3.81	0.83	มาก	4.07	0.81	มาก	4.11	0.78	มาก

สรุปการศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการ ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาพบว่าโดยรวมมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากและมากที่สุด ส่วนประเด็นย่อย ด้าน 1) ความหมาย ได้ให้นิยามว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและพัฒนาได้ 2) คุณลักษณะ ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาประกอบด้วยคามมีวินัยในตนเอง 3) สภาพการณ์ปัจจุบัน นักศึกษามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา 4) ปัญหา นักศึกษาในปัจจุบันจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น 5) เป้าหมายการพัฒนา นักศึกษาควรพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคมด้วยการปฏิบัติตามกฎหมาย 6) วิธีการพัฒนา คือควรสร้างความตระหนักรู้ในตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

1.3 ผลการศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยที่มีวิสัยทัศน์ที่เป็นเลิศ มีผลสรุป ดังนี้

สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาในสังคมไทย นักศึกษายังขาดจิตสำนึกเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคม การจัดการศึกษาทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร ยังไม่ส่งเสริมที่จะทำให้นักศึกษาเกิดจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะความรู้ลึกของการเป็น พลเมืองของสังคม

ปัญหาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา นักศึกษา แยกตัวเองออกจากสังคม ไม่มีความรู้ลึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนักศึกษาไม่เคยลงไปสัมผัสกับ ปัญหาจริงในพื้นที่ชุมชน การทำกิจกรรมจิตอาสา ทำให้เกิดความรู้สึก การเป็นผู้ทำให้ ผู้ให้อยู่เหนือผู้ได้รับ บริการ การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันเน้นการประกอบวิชาชีพ ไม่เน้นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองและ การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม

ความต้องการ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ควร จะได้รับการพัฒนาผ่านกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางสังคม โดยทุกภาคส่วนต้องเข้ามามีส่วนร่วมเพราะ ปัญหาสังคมเป็นปัญหาของทุกคนในสังคม การพัฒนามี 5 ด้าน คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อเพื่อน ต่อสถาบันการศึกษา และต่อชุมชน สังคม ที่ตนเองอาศัยอยู่

ข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา กระบวนการสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม ต้องสนุก เท่าเทียม ทำงานร่วมกัน และทำด้วยความสมัครใจ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตนเอง ความรู้ ทักษะและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ทุกคนมีส่วนร่วม มีเวทีที่ เปิดโอกาสให้ได้แสดงความคิดเห็น

2. ผลการออกแบบและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของ นักศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ชั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ผลการออกแบบกิจกรรม การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อ สังคมของนักศึกษา พิจารณาจากปรัชญาพัฒนาการนิยม ปรัชญาคิดเป็น แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคม ของนักศึกษา และการจัดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ นำมาออกแบบร่วมกับข้อมูลการศึกษาสภาพ ปัญหา ความ ต้องการ และข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา จัดทำร่าง และชุดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่ประกอบด้วยกิจกรรม 3 แบบ ได้แก่ กิจกรรมสัมพันธ์ กิจกรรมการ คิดและเสวนา กิจกรรมรับใช้สังคม แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบร่างแผนกิจกรรมและแบบประเมิน จำนวน 5 คน นำแบบประเมินคุณภาพเครื่องมือและกิจกรรมมาพัฒนา ปรับปรุง โดยทดลองแผนกิจกรรม และแบบประเมิน กับนักศึกษา ชั้นปีที่ 2 ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร จำนวน 42 คน

ขั้นที่ 2 ผลการทดลองกิจกรรม

2.1 ผลการทดลองกิจกรรมกับกลุ่มนักศึกษา ชั้นปีที่ 1 คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี วิทยาเขตราชบุรี จำนวน 24 คน สรุปได้ ดังนี้

กิจกรรมสัมพันธ์ ผลของกิจกรรมทำให้นักศึกษา รู้จักกันมากขึ้น บางคนที่ไม่เคยรู้จักกัน ในเชิงลึกก็เริ่มสนิทสนมกัน กล่าวคือ มีความเป็นกันเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลดีในการทำงานร่วมกันในอนาคต

กิจกรรมการคิดและเสวนา ผลของกิจกรรมทำให้นักศึกษามีทักษะสะท้อนผลการเรียนรู้ แนวคิดการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง การเห็นปัญหาของเกษตรกรในการประกอบอาชีพ ปัญหาการเลี้ยงไส้เดือน ปัญหาการให้น้ำ ปุ๋ย ปัญหา ฯลฯ และการทำโครงการที่สามารถช่วยเหลือชาวบ้าน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ เห็นปัญหาของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับตนเอง กิจกรรมรับใช้สังคม ผลของกิจกรรม เห็นปัญหาของคนในชุมชนและจัดทำโครงการเพื่อแก้ปัญหาที่พบ นอกจากนี้ นักศึกษาค้นว่าตัวเองเป็นส่วนที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาที่เป็นอยู่ ตัวนักศึกษาเอง มีความรู้ ความสามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับบุคคล ชุมชนได้

2.2 ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยและค่า t-test ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ภาพรวมและจำแนกรายด้าน พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

ตารางที่ 3 แสดงภาพรวมค่าเฉลี่ย ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยและค่า t-test เปรียบเทียบก่อนและหลังการจัดกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา

ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา	Pretest		Posttest		Different Mean	t	p
	Mean	S.D.	Mean	S.D.			
	Pretest	Pretest	Posttest	Posttest			
1 ความรับผิดชอบต่อตนเอง	2.34	0.37	4.37	0.33	2.03	-	0.00
						18.83*	
2 ความรับผิดชอบต่อครอบครัว	3.04	0.47	4.38	0.38	1.34	-	0.00
						10.57*	
3 ความรับผิดชอบต่อเพื่อน	3.08	0.42	4.15	0.44	1.07	-8.43*	0.00
4 ความรับผิดชอบต่อสถาบันการศึกษา	1.94	0.40	4.10	0.41	2.16	-	0.00
						17.01*	
5 ความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม	2.03	0.59	4.31	0.45	2.29	-	0.00
						15.16*	
ค่าเฉลี่ยรวม	2.46	0.34	4.25	0.28	1.79	-	0.00
						18.86*	

*p < 0.05

จากตารางที่ 3 การทดลองก่อนจัดกิจกรรมและหลังจัดกิจกรรมพบว่า พบว่าค่าผลการทดสอบหลังจัดกิจกรรมมีค่า P น้อยกว่า 0.05 ทุกด้าน แสดงว่ามี การทดสอบนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

2.3 ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมเชิงคุณภาพ มีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมเกี่ยวกับ 1) การสร้างความสัมพันธ์ นักศึกษาทุกคนเข้าร่วมกิจกรรมด้วยความตั้งใจ ให้ความร่วมมืออย่างดี สนุกกับการทำกิจกรรม คำพูดเรื่องราวต่างๆ พูดออกมาจากจิตใจ มีความเป็นกันเองมากขึ้น มีบรรยากาศประชาธิปไตย การรับฟังความคิดเห็นและความรับผิดชอบต่อกันและกันส่วนการเล่าประสบการณ์และความประทับใจทำให้เกิดความภาคภูมิใจ สะท้อนให้เห็นว่า นักศึกษาได้พัฒนาความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวและชุมชน สังคม 2) แนวคิดความรับผิดชอบต่อสังคมสรุปว่าความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหน้าที่ของทุกๆ คนในสังคมที่ต้องปฏิบัติต่อกัน ส่วนวิธีการสร้างคือ ต้องทำตัวให้แบบอย่างต่อคนรอบข้าง ตั้งแต่การสร้างความรับผิดชอบต่อเกิดขึ้นกับ ตนเอง คนในครอบครัว เพื่อน และคนอื่นๆ ในสังคม 3) กระบวนการจัดการเรียน การสอน นักศึกษาต้องการเรียนรู้การออกแบบโครงการเพื่อแก้ปัญหาพร้อมกับชาวบ้าน มีการลงพื้นที่ปฏิบัติงานจริง เกิดความภาคภูมิใจในการเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยที่ออกไปพัฒนาชุมชน 4) ใช้ชีวิตอย่างไรให้ประสบความสำเร็จ เรียนรู้จากวิทยากรต้นแบบว่าความสำเร็จเกิดจากการมีวินัยในตนเอง การแสวงหาความรู้ใหม่อยู่เสมอด้วยการอ่านหนังสือ เข้าร่วมสัมมนา อบรม ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเพื่อส่งเสริมให้เกิดรายได้ ผลสะท้อนจากการเรียนรู้ของวิทยากรมาสู่การพัฒนาตนเอง 5) ประโยชน์สุขของคนในแผ่นดิน นักศึกษาได้สะท้อนสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ ปฏิบัติช่วยเหลือคนในพื้นที่ยากจนด้วยความกล้าหาญและเสียสละ เป็นแบบอย่างในการสร้างแรงบันดาลใจในการที่จะลงพื้นที่ชุมชนเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในพื้นที่ขาดโอกาส 6) ไร้อุปสรรคกับการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นักศึกษามีแรงบันดาลใจและเชื่อมั่นว่า หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง สามารถเรียนรู้และลงมือทำได้ 7) ศึกษาสภาพปัญหาในชุมชน นักศึกษาสรุปปัญหาและเกิดกระบวนการคิด ดำเนินการจัดทำโครงการที่กลุ่มตนเองสนใจเพื่อแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน 8) โครงการเพื่อสังคมนักศึกษาเรียนรู้การทำงานเป็นทีม การประชุมกลุ่ม ค้นคว้า หาข้อมูล โดยนำแนวทางหลักปรัชญาคิดเป็นมาใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง 9) นำเสนอโครงการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นักศึกษานำเสนอโครงการ โดยแบ่งการนำเสนอ ตามที่แต่ละคนรับผิดชอบ มีการสะท้อนผลการเรียนรู้ในเรื่องการให้ความสำคัญกับปัญหาของชาวบ้าน การลงพื้นที่ วางแผน แบ่งงาน ค้นคว้าหาข้อมูล ความสำเร็จของงานที่เกิดจากการร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ความภาคภูมิใจที่งานประสบความสำเร็จ สามารถแก้ปัญหาให้ชาวบ้านได้ 10) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นักศึกษามีความภาคภูมิใจที่ได้นำความรู้มาช่วยเหลือชาวบ้านและการเป็นตัวแทนของสถาบัน การทำงานที่ได้เรียนรู้พื้นที่ ชาวบ้านและเพื่อนนักศึกษาด้วยกัน 11) การพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษากระบวนการเรียนรู้สามารถพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมทั้ง 5 ด้าน คือ ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อเพื่อน ต่อสถาบันการศึกษาและ ต่อชุมชน สังคม โดยส่วนที่ได้รับความนิยมคือ ต่อตนเอง รองลงมาคือ ต่อสังคม และต่อเพื่อน ต่อสถาบัน ต่อครอบครัว

ขั้นที่ 3 ผลการพัฒนาและปรับปรุงกิจกรรม ผลการพัฒนาและปรับปรุงกิจกรรม แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ 1) การจัดเวทีชุมชน นักศึกษานำเสนอโครงการ 2 โครงการ คือ 1) การออกแบบโรงเรียนเลี้ยงไหม 2) การสร้างโรงเรียนควบคุมอุณหภูมิเพื่อเลี้ยงไส้เดือนทำปุ๋ย ซึ่งมีข้อวิพากษ์เสนอแนะจากเวที ด้วยความ

ชื่นชม เริ่มจากในการสร้างออกแบบ ต้องคำนึงถึงต้นทุนเป็นหลัก เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดของเกษตรกร เป็นแนวคิดที่ดีที่จะทำให้เกษตรกรประหยัดเวลา และทรัพยากรมีความเป็นไปได้ที่เกษตรกรจะนำมาพัฒนาต่อยอด และมีส่วนร่วมกับนักศึกษาและเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาอาชีพ 2) ผลการประเมินการพัฒนากิจกรรมของผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 คน ผลการประเมิน ในภาพรวมพบว่า มีระดับ มากที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษา สภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา จำแนกตาม ลักษณะของมหาวิทยาลัย และจำแนกตามผู้เกี่ยวข้อง โดยภาพรวม มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ด้านความหมายความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ได้ให้นิยามว่าความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาเป็นพฤติกรรมที่พึงปรารถนา พัฒนาได้ และเป็นเรื่องหน้าที่ของบุคคลต่อตนเองและส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับผลสรุปการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยที่มีวิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศว่าความรับผิดชอบต่อสังคมคือหน้าที่ที่ต้องกระทำในฐานะของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งแตกต่างกับจิตอาสา ซึ่งจะทำหรือไม่ทำก็ได้ อยู่ที่ความสมัครใจ ความรับผิดชอบต่อสังคมสามารถสร้างและพัฒนาได้โดยเริ่มต้นจากตัวเอง เช่นการมีวินัยในตัวเอง เป็นต้น การให้ความหมาย ดังกล่าวสอดคล้องกับ บุเรงนอง จักรมณี (2556: 37) ที่ได้ศึกษาผลของโปรแกรมการปรับพฤติกรรมทางปัญญาที่มีต่อความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิตปริญญาตรี ชั้นปีที่ 3 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตศรีราชา พบว่าการเข้าร่วมปรับพฤติกรรมทางปัญญาช่วยให้ นิสิตรู้จักพิจารณาและตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมในด้านต่างๆ อันเกิดจากการขาดความรับผิดชอบต่อสังคม และสามารถคิดปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมให้ดีขึ้นได้ ส่วนความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นหน้าที่ของบุคคลต่อตนเองและส่วนรวมสอดคล้องกับสรุปสาระการประชุมวิชาการ เรื่อง การพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทยบนเส้นทางมหาวิทยาลัยกับความรับผิดชอบต่อสังคมที่ได้สรุปไว้ว่า ความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคมนั้นคือเป็นหน้าที่ของมนุษย์ เป็นความจำเป็นต่อการอยู่รอดของภาคธุรกิจ ของสถานศึกษาในฐานะผู้ผลิตบัณฑิต เป็นจิตสำนึกที่ต้องปลูกฝังให้หยั่งรากฝังลึก ก่อให้เกิดการตระหนักรู้ในตน และถือเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนในสังคม

ด้านสภาพการณ์ในปัจจุบันเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา สรุปได้ว่า นักศึกษามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมในระดับที่มาก ซึ่งสอดคล้องผลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยที่มีวิถีปฏิบัติที่เป็นเลิศว่า นักศึกษามีกิจกรรมเกี่ยวกับการส่งเสริมจิตอาสาหรือความรับผิดชอบต่อสังคมเป็นจำนวนมากแต่นักศึกษาก็ยังไม่เข้าใจความหมายในสิ่งเหล่านี้ เห็นได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งเป็นการขอความร่วมมือ หรือทำเพื่อต้องการคะแนน โดยไม่ได้กระทำด้วยความสมัครใจ สภาพการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม ทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตรยังไม่ส่งเสริมที่จะทำให้นักศึกษาเกิดจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาะความรู้สึของการเป็นพลเมือง ซึ่งถือเป็นเรื่องที่สำคัญและสถานศึกษาต้องให้ความสำคัญในการส่งเสริมสอดคล้องกับที่ Tosado ปาริชาติ ประเสริฐสังข์ (2556: 47) ได้ศึกษาเรื่องการตระหนักรู้ในความรับผิดชอบต่อ

สังคมในระดับอุดมศึกษาประเทศเปอร์โตริโก กรณีมหาวิทยาลัยซากราโด โคราซอน (The University Del Sagrado Corazon : USC) ผลพบว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมช่วยให้นักศึกษาเกิดการเรียนการสอนโดยอาศัยประสบการณ์ มีรูปแบบพื้นฐานคือการจัดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กันและยอมรับความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ซึ่งเป็นกรอบงานของสถาบันเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมและการนำเอาความสำคัญของบทบาทหน้าที่พลเมืองมาสร้างเป็นกิจกรรมควบคู่กันกับการเรียนการสอน

ด้านปัญหาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา สรุปได้ว่าในปัจจุบันนักศึกษาจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมมากให้มากขึ้น สอดคล้องกับผลสรุปการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องจากมหาวิทยาลัยที่มีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ นักศึกษาไม่มีความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ไม่สนใจที่จะแก้ปัญหา กิจกรรมจิตอาสาทำให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบ การเป็นผู้ทำให้ อยู่เหนือผู้ได้รับบริการ และการจัดการเรียนการสอนเน้นการประกอบวิชาชีพ ไม่เน้นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับรายงานสถานการณ์ ปัญหาของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่นของศูนย์วิจัยและพัฒนา นวัตกรรมการศึกษาเพื่อเด็กและผู้มีความต้องการพิเศษ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่าปัญหาที่สำคัญสำหรับเด็ก เยาวชน ที่จำเป็นต้องแก้ไขเร่งด่วนมี 9 ปัญหา คือ ปัญหา ยาเสพติด พฤติกรรมฟุ้งเฟ้อ ขาดวินัยและความรับผิดชอบส่วนรวม ไม่ให้ความสำคัญของการศึกษา มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ขาดคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ก่ออาชญากรรม ครอบครัแตกแยก และปัญหาการค้ำมนุษย์ นอกจากนี้ (พระบำรุง ปญญาพล โปธิศรี, 2554: 17) ได้สรุปปัญหาของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มีทั้งปัญหาเสพติด การแต่งกายล่อแหลม การใช้ชีวิตร่วมกัน จันทสำมี-ภรรยา การทะเลาะวิวาทที่เกิดขึ้นในสถาบันหรือกับสถาบันอื่น

เป้าหมายและวิธีการส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ที่เห็นความสำคัญว่าเป้าหมาย คือต้องทำให้นักศึกษาตระหนักรู้ในตนเองว่าเป็นส่วนร่วมหนึ่งของสังคมและเสนอวิธีการพัฒนาการเรียนรู้ที่สร้างเนื้อหาเชื่อมโยงกับปัญหาของชุมชน กิจกรรมการรับใช้สังคม ซึ่งสอดคล้องกับการประชุมนำเสนอแนวคิดการสร้างบัณฑิตอุดมคติรุ่นใหม่ที่เหมาะสมกับโลกในศตวรรษที่ ๒๑ University Social Responsibility, USR ในประเด็นการเสริมสร้างคุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคม การสร้างบัณฑิตที่มีคุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคม ต้องพัฒนาเป็นลำดับ 5 ระดับคือ 1) Individual Social Responsibility (ISR) 2) Children Social Responsibility (CSR-1) 3) Corporate/Citizen Social Responsibility (CSR-2) 4) City Social Responsibility (CSR-3) และ 5) Country Social Responsibility (CSR-4) โดยมีแนวทางหลากหลาย เช่น สนับสนุนกิจกรรมรับใช้สังคม สร้างเวทีและโอกาสในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ใช้วิธีการเรียนรู้แบบ Project based learning, PBL, Service learning และสร้างเนื้อหาการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับความต้องการของสังคม และ ศรีวรรณ จิตร์สุริยวงศ์ (2559: 194) ได้ศึกษากระบวนการทัศน์การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมความสามารถด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา เชิงสร้างสรรค์สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา พบว่ากระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานสามารถส่งเสริมด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มนักเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

.....

ส่วนข้อเสนอแนะการพัฒนากิจกรรมส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ ควรให้นักศึกษาออกแบบ คิดด้วยตัวเอง มีความหลากหลาย สนุก เริ่มต้นจากกิจกรรมที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น ความรับผิดชอบการเรียนรู้ การมีวินัยในการใช้ชีวิต การสร้างคุณค่าให้ตนเอง ครอบครัว มีจิตใจช่วยเหลือผู้อื่น เคารพสิทธิ กฎหมาย สามารถเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริงจากสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ค้นหาปัญหาที่แท้จริง เห็นวิธีการแก้ปัญหา การสร้างเครือข่ายที่ทำให้ทุกคนเห็นว่าตนเองมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มนตรี วงษ์รักษ์ (2556: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องสื่อกิจกรรมเพื่อปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร พบว่าการเข้าร่วมกิจกรรมที่จะพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมต้องเป็นไปด้วยความยินดี สมัครใจ และมีความคาดหวังต่อกิจกรรมที่สนุกสนาน ต้องให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและที่สำคัญต้องจัดกิจกรรมตั้งแต่แรกเข้าศึกษา และมนัสนันท์ น้ำสมบูรณ์ (2556: 45) ที่ศึกษาเรื่องผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบต่อสังคมตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยของนักศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่พบว่า กระบวนการและกิจกรรมที่หลากหลายจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาความรู้และคุณลักษณะต่างๆทั้งทางด้านทักษะระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบต่อสังคม

ด้านการออกแบบแผนพัฒนากิจกรรม ที่ประกอบด้วย กิจกรรมสัมพันธ์ กิจกรรมการคิดและเสวนา กิจกรรมรับใช้สังคม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ สอดคล้องกับบทสรุปการประชุมนำเสนอแนวคิดการสร้างบัณฑิตอุดมคติรุ่นใหม่ที่เหมาะสมกับโลกในศตวรรษที่ 21 ในประเด็น การสร้างบัณฑิตที่มีคุณลักษณะความรับผิดชอบต่อสังคม ต้องมีแนวทางหลากหลาย สนับสนุนกิจกรรมรับใช้สังคม สร้างเวทีและโอกาสในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม และใช้วิธีการเรียนรู้แบบ Project based learning, PBL, Service Learning และสร้างเนื้อหาการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับความต้องการของสังคมและสอดคล้องกับเอกณณ บางท่าไม้ (2555: 87) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนา กิจกรรมการเรียนการสอนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมและผลสัมฤทธิ์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่พบว่าผลการประเมินความรับผิดชอบต่อสังคมที่มีต่อการเรียนที่ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตด้านความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อผู้อื่นมีผลอยู่ในระดับที่มาก นอกจากนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ใช้แนวคิดการบริการสังคม สอดคล้อง Chirstine (2011: 82) ที่ได้ศึกษาผลของการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนโดยอาศัยประสบการณ์ศึกษาเจตคติต่อพลเมืองเป็นรายบุคคล ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนโดยการบริการสังคมช่วยให้นักศึกษาเกิดความสามารถของตน เกิดความรับผิดชอบต่อสังคม มีเจตคติที่หลากหลาย และเกิดเจตคติเกี่ยวกับการฝึกประสบการณ์ในโรงเรียนที่ดีขึ้น นอกจากนี้ Phillips (2011: 80) ได้ทำการศึกษาการบูรณาการเรียนในห้องเรียนกับการบริการสังคมกรณีศึกษาการตรวจสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและความรู้สึกรับรู้ของความรับผิดชอบต่อสังคมโดยการมีส่วนร่วมในการบริการสังคมวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้เพื่อศึกษาผลของการบริการสังคมในระดับอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่องและเพื่อช่วยให้นักศึกษามีผลการเรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรและพัฒนาความรู้สึกรับรู้ที่มี

ต่อความรับผิดชอบต่อสังคม ผลจากการจัดวิธีการเรียนการสอนโดยการบริการสังคม คือการรับรู้ของนักศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตร นักศึกษาเกิดความรับผิดชอบต่อสังคม และมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนดีขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. เชิงนโยบายและการบริหาร

1.1 ผลการวิจัยพบว่า มหาวิทยาลัยควรสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ที่จะพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาให้มากยิ่งขึ้น ทั้งในหลักสูตรและนอกหลักสูตร รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายการพัฒนากิจกรรมและการทำงานร่วมกันกับภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและสังคม เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน

1.2 ผลการวิจัยสภาพการณ์จัดกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของมหาวิทยาลัยเอกชน พบว่ายังอยู่ในระดับที่ไม่มากนัก ดังนั้นจึงควรให้ความสำคัญในการพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาสังกัดมหาวิทยาลัยเอกชนให้เพิ่มมากขึ้น

2. เชิงวิชาการ

2.1 ควรพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา ทั้งในและนอกหลักสูตรให้มีการเรียนรู้ด้วยวิธีลงมือปฏิบัติจริงจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคม เพื่อเชื่อมโยงตัวเองกับสังคม

2.2 พัฒนาผู้สอนให้เป็นต้นแบบที่ดีในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและแสดงบทบาทการเป็นผู้อำนวยความสะดวกที่มีความสามารถในการส่งเสริมผู้เรียนด้านการเรียนรู้ปัญหา การพัฒนาโครงการและการสะท้อนคิดที่อยู่บนฐานของการปฏิบัติจริง

2.3 กระบวนการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาต้องเริ่มต้นจากการเข้าไปศึกษาเรียนรู้ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ชุมชน และสร้างกระบวนการในการแก้ปัญหาร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ชุมชน รวมไปถึงการถอดบทเรียน การสะท้อนคิด ผลการเรียนรู้ของตัวเองและปัญหาของสังคมที่ถูกแก้ไข

3. เชิงปฏิบัติการ

3.1 ควรจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ และการประยุกต์ใช้แนวคิด Active Learning เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมสู่การปฏิบัติจริง

3.2 เจือ้นไขแห่งความสำเร็จ การนำไปใช้ควรพิจารณา ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ของกลุ่มเป้าหมาย สัดส่วนจำนวนระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน แหล่งค้นคว้าข้อมูลที่สนับสนุนการเรียนรู้ สภาพของชุมชนและเครือข่าย

ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

1. พัฒนาการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา เกิดขึ้นได้อย่างไร และมีปัจจัยองค์ประกอบอะไรที่สนับสนุนให้เกิดผลสัมฤทธิ์
2. การนำแผนกิจกรรมไปทดลองใช้กับกลุ่มนักศึกษาที่มีความหลากหลาย สาขาและวิชาชีพ เช่น กลุ่มสายมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
3. ให้มีการวิจัยเชิงทดลองแผนกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในระดับมัธยมหรืออาชีวศึกษากลุ่มที่มีความแตกต่างในช่วงวัย

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2552). **กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552**.

เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติ เรื่อง “กรอบมาตรฐานคุณวุฒิ: การพัฒนารายละเอียดของหลักสูตรและรายวิชาให้มีคุณภาพ” วันที่ 30 กันยายน – 2 ตุลาคม 2552 ณ โรงแรมเรดิสัน กรุงเทพมหานคร.

คณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2556). **สรุปการประชุมวิชาการเรื่องการพัฒนาบัณฑิตอุดมคติไทยบน**

เส้นทางมหาวิทยาลัยกับความรับผิดชอบต่อสังคม University Social Responsibility, USR

วันที่ 31 กรกฎาคม – 1 สิงหาคม 2556 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพมหานคร.

ชัยรัตน์ จิตต์บรรเทา. (2554) **การพัฒนาระบบการให้คำปรึกษานิสิตนักศึกษาสำหรับสถาบันอุดมศึกษาใน**

กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บุเรงนอง จักรมณี. (2556) **ผลของโปรแกรมสี 5 เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิตปริญญาตรี**

ชั้นปีที่ 1 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา

บัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประยุทธ์ จันทร์โอชา. (2560). **ปาฐกถาพิเศษ เรื่อง การขับเคลื่อน Thailand 4.0 ในภาคใต้. ศูนย์ประชุม**

นานาชาติฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่. 24 พ.ค. 2560.

ปาริชาติ ประเสริฐสังข์. (2556: 47) **การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนโดยการบริการสังคมสำหรับ**

นักศึกษาวิชาชีพครู. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมหลักสูตรและ

การเรียนรู้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระบำรุง ปญญาพล โปธิ์ศรี. (2554). **ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมของนักศึกษา**

วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม เขตบางกอกใหญ่กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร

มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราช

วิทยาลัย.

- มนตรี วงษ์รักษ์. (2556). **สื่อกิจกรรมเพื่อปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคมของนิสิตมหาวิทยาลัยนเรศวร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- มนัสนันท์ น้ำสมบูรณ์. (2556). “ผลการจัดการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดจิตตปัญญาศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบต่อมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาของประเทศไทยของนักศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร”. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย 8(2): 38-47.
- วิจารณ์ พานิช. (2555). **วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ 21.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- ศิววรรณ จัตรสุริยวงศ์. (2559). “กระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมความสามารถด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา เชิงสร้างสรรค์สำหรับนักเรียนระดับประถมศึกษา”. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย 8(1): 183-197.
- อัจฉรา ไชยอุปถัมภ์. (2550). **การพัฒนารูปแบบการพัฒนาทักษะทางสังคมสำหรับนิสิตนักศึกษา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกณณ บางท่าไม้. (2555). “การพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนแบบใช้ปัญหาเป็นฐานบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ตเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อและผลสัมฤทธิ์ของนักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร”. วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย 4 (2): 86-95.
- Christine Inez celio. (2011). **The Effect of Paticipation in Experiential Learning Programs on Personal and Civic Attitudes.** A Dissertation Submitted to the Faculty of the Graduate School in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Clinical Psychology.
- Phillips. (2011). **Integrating Service Learning Into the Classroom:** Examining the Extent to Which Students Achieve Course Objective and a Sense of Civic Responsibility by engaging in Service Learning. A Dissertation Submitted in partial fulfillment of the requirements for the Degree of Doctor of Education at Edgewood College.